

PRZEMYSŁAW JÓŻWIKIEWICZ

Uniwersytet Wrocławski

Informatyka, ukraińska rzeczywistość IT, ukraińskie słownictwo komputerowe

1. Na początek odrobina historii...

Informatyka (ang. computer science, computing science, information technology, informatics) jest stosunkowo „młoda” dziedziną nauki. Termin ten w języku polskim pojawił się pod koniec 1968 r., a zaproponował go wybitny matematyk i pionier polskiej informatyki, prof. Romuald Marczyński¹, wzorując się zapewne na nazwach już funkcjonujących w Europie, por. niem. *die Informatik* (od roku 1957, Karl Steinbuch), fr. *informatique* (od roku 1962, Philippe Dreyfus).

Historia informatyki sięga naturalnie czasów o wiele wcześniejszych, bezpośrednio poprzedzających wybuch II wojny światowej, uczeni zaś upatrują jej prapoczątków już w starożytności, kiedy to ok. 3000 lat p.n.e. na terenach środkowej Azji wynaleziono... liczydło. Zwykle wyróżnia się trzy etapy zbliżające ludzkość do wynalezienia komputera.

Pierwszy, to osiągnięcia uczonych żyjących w wieku XVII. W 1614 r. John Napier, szkocki matematyk i teolog odkrył logarytmy; w 1622 r. William Oughtred stworzył suwak logarytmiczny, dzięki któremu znacznie uprościło się wykonywanie obliczeń; w 1642 r. Blaise Pascal stworzył mechaniczną maszynę do dodawania, której jedyną „wadą” było to, iż przy jej użyciu można było dokonywać obliczeń na liczbach maksymalnie ośmiocyfrowych. Listę osobowości XVII w., które przyczyniły się do rozwoju nauk matematycznych, zamyka wybitny uczony Gottfried Wilhelm von Leibnitz, konstruktor maszyny arytmetycznej, odkrywca rachunku różniczkowego, całkowego, wreszcie systemu dwójkowego. Leibnitz był również konstruktorem kalkulatora (1694 r.), dzięki któremu można

¹ Romuald Marczyński (1921–2000) – matematyk, wraz z, między innymi, H. Greniewskim, K. Bochenkiem, L. Łukaszewiczem rozpoczęli prace nad budową tzw. aparatów matematycznych; współtwórca pierwszych polskich maszyn cyfrowych EMAL, XYZ, EMAL 2 i BINEG (<http://apw.ee.pw.edu.pl/tresc/sylw/marczyński.htm>, 20 marca 2009).

było nie tylko dokonywać czterech podstawowych rodzajów działań, lecz także pierwiastkować.

Drugi etap to wiek XIX, w którym najbliższy „wynalezienia” komputera był angielski uczony, matematyk i wynalazca – Charles Babbage. W 1822 r. rozpoczął on budowę urządzenia, które mogłoby rozwiązywać równania różniczkowe. Swe prace zarzucił w 1832 r., oddając się idei stworzenia maszyny mogącej rozwiązywać wszelkie zadania matematyczne. Niestety projekt nie doczekał się realizacji, gdyby jednak tak się stało, jego „maszyna analityczna” mogłaby nosić miano pierwszego programowalnego komputera. Z kolei w USA w roku 1890 do pracy nad powszechnym spisem ludności zaprzęgnięto wynalazek Hermana Holleritha – maszynę tabulacyjną, której działanie opierało się na systemie perforowanych kart. W 1896 r. Hollerith założył firmę Tabulating Machine Company, która po połączeniu z kilkoma innymi z czasem przekształciła się w koncern IBM (International Business Machines).

Ostatni etap poprzedzający rzeczywistą erę komputerową to początki wieku XX, kiedy to w 1904 r. wynaleziono lampę elektronową (diode, John Fleming), a dwa lata później triodę (Lee de Forest), bazowe elementy komputerów pierwszej generacji.

Pierwsze „nowoczesne” maszyny liczące powstawały już przed II wojną światową. W 1937 r. zbudowano maszynę *Z1* wykorzystującą system binarny zamiast dziesiętnego, a jej konstruktorem był niemiecki student Konrad Zuse. W tymże roku amerykański uczony bułgarskiego pochodzenia John Atanasov zaproponował, by jako nośniki informacji wykorzystać wynalezione w początkach wieku lampy elektronowe. W latach 1942–1943 zbudowano w Anglii maszynę zwaną *Kolosem*, a jej mechanizm składał się z 2000 lamp elektronowych. Rok później pod kierownictwem profesora Uniwersytetu Harvarda Howarda Aikena skonstruowano maszynę Mark1, która mogła odczytywać dane zapisane na perforowanych kartach².

Jednakże konstrukcje te, ze względu na warunki wojenne powstawały w głębokiej tajemnicy. Z tego też względu pierwszym komputerem na świecie jest dla wielu informatyków ENIAC³, maszyna z roku 1946.

2. Od tego czasu minęło ponad sześćdziesiąt lat, a wraz z rozwojem technologii informatycznych rozwija się również terminologia informatyczna. Pojawiają

² C. Вєрезова *et al.*, *Великий довідник школяра*, Харків 2004, s. 194–195.

³ Electronic Numerical Integrator And Computer – skonstruowany w latach 1943–1945 przez Johna Eckerta i Johna Mauchly’ego. Do 1975 r., a więc do momentu odtajnienia archiwów brytyjskich i ujawnienia faktu istnienia maszyn *Colossus*, uważany za pierwszy komputer na świecie. Nie posiadał pamięci operacyjnej, a jego programowanie odbywało się za pomocą przełączania wtyków kablowych, później kart perforowanych. Używano go do 1955 r., a służył do dokonywania obliczeń związanych z balistyką, projektowaniem tuneli aerodynamicznych, do prognozowania pogody, jak również do wytwarzania broni jądrowej i badania promieniowania kosmicznego.

się wciąż kolejne pojęcia i terminy. Jeszcze przed kilku laty nikt nie słyszał o netbookach, napędach BLU-RAY, stacjach dokujących, procesorach strumieniowych itp. Dziś to powszechność. Rzecz jasna w nadawaniu nazw poszczególnym produktom przodują Amerykanie pracujący w wielkich koncernach informatycznych i mniejszych firmach z gałęzi IT. Państwa rozwinięte starają się dotrzymać im kroku, a niezbędnym warunkiem w tej kwestii jest posiadanie własnego „przemysłu informatycznego” lub choćby rozwiniętej sieci sprzedaży sprzętu komputerowego, rzesz użytkowników komputerów, jak również rozwiniętego słownictwa informatycznego. Nie ulega jednak wątpliwości, iż 90% nowych nazwy ukuwanych jest za oceanem lub w Azji Wschodniej, a dopiero później trafiają do świadomości społeczeństw, które są głównie odbiorcami sprzętu elektronicznego, oprogramowania itd. I dopiero na tym etapie „asymilują się” w nowych warunkach językowych, w postaci niezmienionej bądź po dość radykalnych przekształceniach czy nadawaniu im postaci zupełnie oderwanej od rdzenia przyjętej powszechnie nazwy (por. np. fr. *ordinateur*, węg. *számítógép* – komputer).

W wypadku ukraińskiej terminologii informatycznej napotkać można wiele kwestii, które mają niekorzystny wpływ na jej rozwój. W latach dziewięćdziesiątych minionego stulecia na ukraińskim rynku wydawniczym pojawiło się dosłownie kilka pozycji⁴ z dziedziny informatyki w języku ukraińskim. Większość tego typu wydawnictw dostępna była jedynie po rosyjsku.

Ostatnie lata przynoszą tu niewielką poprawę. Dzieje się tak nie tylko w wyniku ukrainizacji systemu Windows XP i Vista, a co za tym idzie szeroko zakrojonej akcji środowiska lingwistycznego i informatycznego mającej na celu rozpropagowanie i poprawę stanu ukraińskiego słownictwa komputerowego, lecz również pojawianie się większej liczby publikacji książkowych, których tematem są zagadnienia z dziedziny informatyki (różnego rodzaju podręczniki, samouczki, przewodniki itd.). Wymienić tu można choćby publikacje wydawnictw Аспект, СПД Глинський, Діалектика, БАК, Альма Матер czy АСК.

Znaczącą rolę w ukuwaniu ukraińskiego słownictwa komputerowego i „oswajaniu się” z nim szerszych rzesz społeczeństwa mają niewątpliwie wypowiedzi forumowiczów, którzy w większości nie są laikami komputerowymi (choć adekwatniejszym stwierdzeniem będzie tu chyba „lamer”) i niejednokrotnie stanowią elitę w tej konkretnej dziedzinie nauki. Szczególną aktywność dotyczącą jakości obecnych na rynku ukraińskim produktów informatycznych daje się zauważyć od momentu ukazania się systemu Windows Vista. Z ukraińską wersją tego systemu operacyjnego, jak już zdążono się do tego nad Dnieprem przyzwyczaić, były pewne problemy. Premiera ukraińskojęzycznej Visty (jak też pakietu Office System 2007) miała miejsce pod koniec kwietnia 2007 r., na rynku zaś

⁴ *Комп'ютерный словник: Computer Dictionary. Microsoft Press*, пер. з англ. В.О. Соловйова, Київ 1997; Е. Буров, *Комп'ютерні мережі*, Львів 1999; М.М. Коваленко, *Комп'ютерні віруси і захст інформації*, Київ 1999.

pojawiła się ona miesiąc później, 24 maja. Oparto ją nie, jak dotychczas, na rosyjskiej wersji systemu, lecz był to produkt wykorzystujący doświadczenia wielu uczonych, informatyków i językoznawców z pracy nad projektem *MS Community Glossary. Ukrainian Glossary*.

Oczywiście pojawienie się ukraińskojęzycznej *Visty*, jej poziom technologiczny i językowy, było przez ukraińskich użytkowników komputerów wyczekiwane z niecierpliwością i komentowane na wielu forach, między innymi popularnym *tereveni.org.ua* (*По чутках з інету квітні має вийти українська версія вісти, але поки що не те що української версії навіть українізатора не можна знайти! Якщо хтось має поділитися, набрид російський софт. Надіюсь вістовський українізатор не буде таким недосконалим як до експі...⁵*). Zrozumiałe, iż nowy system operacyjny porównywano do poprzedniego, *Windows XP*, który okazywał się przegrywać w owym „ukrainizacyjnym” pojedynku (*Але у порівнянні з XP прогрес все'дно значний! До того ж, працює з коробки, не треба було ставити щось, а потім пакет⁶*).

Znamienne wydaje się pytanie zadane przez jednego z internautów: *Панове, а можна схарактеризувати якось ширше переклад? чи усе перекладено? в яких місцях суржик? хоча б оцінку за п'ятибальною системою не полінуйтесь...⁷*. Odpowiedzi i opinie było, jak można się domyśleć, co niemiara. Chwalono przede wszystkim funkcjonalność nowego systemu: *Зараз вже настільки втягнувся, що український інтерфейс мені значно зручніший за російський⁸*; pojawiły się również wypowiedzi naznaczone dość dużym stopniem ekspresji: *Доречі розширена розкладка клавіатури в україномовній Вісті просто СУПЕРОВА – апостроф і символ гривні... уммм, я був приємно здивований⁹*. Było ich jednak stosunkowo niewiele, natomiast zdecydowanie przeważały opinie, w których narzekano na użyte terminy, kalki z języka rosyjskiego, pozostałości z anglojęzycznego jądra systemu itp., na przykład: *Єдина проблема поки що у тому, що українська термінологія в ІТ ще не устоялася, тому кожен перекладає одні й ті ж терміни по-своєму. Так, „Default” може перекладатися як „По умовчаннян”, так і „За умовчанням” тощо; „skin” – це і „шкірка”, і „жупан”, і „обгортка”, і власне сам „скін”...¹⁰*; *Таке враження, що сиділи над перекладом недовго. Основні користувачькі меню перекладені, а от більші адміністраторські залишилися англomовними, чого не скажеш про російську версію. До того ж є і помилки („теперь”), російське „по умолча-*

⁵ <http://www.tereveni.org.ua/forum/index.php?showtopic=4630>, 19 kwietnia 2007. (Już w tej krótkiej wypowiedzi da się zauważyć „soczystość” i bogactwo słownictwa ukraińskich internautów oraz ich niebywale zdolności słowotwórcze).

⁶ <http://forum.domivka.net/archive/index.php/t-7315-p-5.html>, 30 listopada 2007.

⁷ <http://forum.domivka.net/archive/index.php/t-7315.html>, 27 marca 2007.

⁸ <http://pres-centr.ck.ua/forum3/viewtopic.php?f=19&t=546&p=11888>, 28 października 2007.

⁹ <http://forum.domivka.net/archive/index.php/t-7315-p-5.html>, 12 kwietnia 2007.

¹⁰ <http://pres-centr.ck.ua/forum3/viewtopic.php?f=19&t=546&p=11888>, 25 października 2007.

ню” переклали „по мовчанню” (чи щось таке, не пам’ятаю точно)...¹¹. Одповідзі українських інформатиків і „комп’ютеровців” на браки і недодіагностика зауважені в українськомовній версії системи було творення власних файлів українізаційних і уdstєпняння их в сесті. Ото кілька цытатів з форуму сторны *domivka.net*: *Тепер щодо українізації (основного питання котре мене в цій темі власне і цікавить) – є певні глюки... намагаюся це виправити, як все вдасться то кину тут свій рецепт як з не рідної зробити мову солов’їну*¹²; *Переклад v1.1.6rc фактично готовий до повноцінного тестування*¹³; *Долучаю український переклад vLite 1.1.6 Final. Тестуйте. Коли що не так – пишіть*¹⁴. На форумах розв’язувало рівніз kwestie poprawności tych przekładów oraz podawano przykłady, co do których tłumacz-amator miał pewne wątpliwości¹⁵. Nie brak również postów, w których forumowicze lekceważąco odnoszą się do „ukraińskości” w dziedzinie technologii IT, jak choćby te z września 2007 r.: *Мене влаштує російська версія. Пробував користуватися українськими – незручно, коли звук уже до російської*¹⁶; *Якщо маю змогу користуватись ПО з англomовним інтерфейсом, то надаю перевагу йому. Після цього деякі українські і навіть російські комп’ютерні терміни здаються дивними*¹⁷. Nie jest to jednak zjawisko powszechne. Częściej spotkać się można z wpisami, w których internauci, podobnie jak uczeni patrzący z troską na rozwój i przyszłość języka ukraińskiego, przywiązując wagę do jego obecności w sferze technologii informacyjnych, domagają się lepszych przekładów, braku języka angielskiego i rosyjskiego w „zukrainizowanych” systemach operacyjnych i programach użytkowych, na przykład: *Гадаю у кожного виникало питання, чи можливо користуватися приємним українським інтерфейсом в нещодавно купленому ноутбучі з встановленою іншомовною версією Vista. Відповідь у цьому напрямку децю неоднозначана – я твердо можу сказати „так”*¹⁸; *Будь-ласка, зверху червоними буквами про перспективи появи такої можливості*

¹¹ http://www.hurtom.com/computers/soft/665-povnstju_ukraska_ofcjana_windows_vista.html, 18 czerwca 2007.

¹² <http://forum.domivka.net/archive/index.php/t-7315-p-6.html>, 13 grudnia 2007.

¹³ <http://forum.domivka.net/archive/index.php/t-7315-p-8.html>, 23 maja 2008.

¹⁴ <http://forum.domivka.net/archive/index.php/t-7315-p-9.html>, 9 maja 2008.

¹⁵ Pytanie: Людоньки, я тут взявся за переклад vLite і наразі маю питання як які служби/застосунки/програми/компоненти ДОСЛІВНО (як у системі) перекладаються на українську: *Restore Center, Windows Backup, Inbox Games, Premium Inbox Games...* Odpowiedź: *Екранні заставки: Аврора, Бульбашки, Геометричний вальс, Емблема Windows, Енергетика Windows, Об’ємний текст, Смужки, Фотографії. Restore Center – Центр резервного копіювання і відновлення, Windows Backup – Служба резервного копіювання, Inbox Games – Ізру (Solitaire, Spider Solitaire, Hearts, FreeCell, Minesweeper, Purple Place) [...]* <http://forum.domivka.net/archive/index.php/t-7315-p-8.html>, 17 kwietnia 2008.

¹⁶ <http://pres-centr.ck.ua/forum3/viewtopic.php?f=19&t=546>, 19 września 2007.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ <http://www.hurtom.com/computers/soft/2321-ukranzacja-windows-vista-basic-home.html>, 3 października 2007.

– спілкуватися за допомогою укр мови. В моєму списку є значна кількість людей, які радіють, коли спілкуються з ними на укр мові¹⁹; czy entuzjastyczna *Нарешті вийшов повністю український Windows!*²⁰.

3. Przedmiotem niniejszego artykułu są również wstępne wyniki obserwacji ukraińskiego słownictwa informatycznego poczynione w wyniku studiowania między innymi tekstów plików pomocy ukrainizowanych programów komputerowych, przede wszystkim ukraińskojęzycznej nakładki do pakietu Windows Office, jak również komunikatów i tekstów pomocy zamieszczonych na oficjalnych stronach Microsoft, do których szukającego wsparcia użytkownika odsyłają linki stanowiące część wspomnianych już plików pomocy w pakiecie MS Office. Skupiono się tu głównie na opracowaniu i przyporządkowaniu niemal 1200 jednostek leksykalnych wyekscerpowanych z czterech pierwszych rozdziałów plików pomocy programu MS Word 2003 (*Запуск і параметри; Створення документів; Перегляд документів і переміщення в документах; Форматування документів*).

Ukraiński „garnitur” słownictwa informatycznego (czy też komputerowego) tworzą, podobnie jak w przypadku innych rodzajów terminologii, słownictwo rodzime oraz zapożyczenia z języków obcych. Oczywistym truizmem będzie stwierdzenie, iż w procesie kształtowania się ukraińskiego słownictwa informatycznego znaczącą rolę odgrywał i w dalszym ciągu odgrywa język angielski. Zauważalny jest również wpływ innych języków, głównie greki i łaciny (pojęć, które w wypadku nie tylko słownictwa informatycznego można odnieść do warstwy internacjonalizmów), jak też niektórych języków nowożytnych. Na tych dwóch obszarach, a więc słownictwie rodzimym oraz zapożyczeniach, skupiono się w dalszej części niniejszego tekstu.

Pośród ukraińskich nazw rodzimych stanowiących bazę słownictwa informatycznego, kształtujących jego postać i zakres, wyodrębnić można dwa zasadnicze obszary: nazwy składające się wyłącznie z morfemów ukraińskich oraz nazwy zawierające pewne elementy obce, głównie podstawy słowotwórcze, które w wyniku połączenia z elementem języka ukraińskiego (np. sufiksem) dają zupełnie nową strukturę, powstałą już na gruncie ukraińskim.

3.1. Wyrazy określane mianem słownictwa informatycznego, a składające się wyłącznie z morfemów występujących w języku ukraińskim reprezentowane są głównie przez rzeczowniki i czasowniki. Są to rzecz jasna wyrazy wchodzące w skład słownictwa ogólnego (np. *область, сторінка, керування*), które jednakże już na poziomie związku wyrazowego tworzą nową strukturę, stając się elementem terminu informatycznego (np. *робоча область, розмітка сторінки, елементи керування* itd.).

¹⁹ <http://forum.qip.ru/showthread.php?p=119607>, 23 maja 2007.

²⁰ http://www.hurtom.com/computers/soft/456-ukrainska_windows_vista.html, 5 kwietnia 2007.

3.1.1. Найбільша, бо складаюча się з prawie 500 jednostek, grupę wyrazów pośród українського словни́цтва rodzimego stanowią rzeczowniki typu *дані, мережа, сторінка, мова* i in. Znamienna jest obecność olbrzymiej liczby jednostek motywowanych rdzeniami czasownikowymi, które można by przyporządkować do trzech grup strukturalnych:

3.1.1.1. najczęściej występujące rzeczowniki odczasownikowe z sufiksami **-нн(я)**, **-тт(я)** i różnymi ich wariantami (**-анн(я)**, **-енн(я)**, **-інн(я)** itd.), np.: *рози́щення (рози́щити)*, *розта́шування (розта́шувати)*, *керу́вання (керувати)*, *застосу́вання (застосувати)*, *розби́ття (розбити)* i in.

3.1.1.2. rzeczowniki odczasownikowe z sufiksem **-к(а)**, np.: *обро́бка (обро́блювати)*, *вкла́дка (вкла́дати)*, *розмі́тка (розмі́тити, розмі́чати)*, *примі́тка (примі́тити, примі́чати)* i in.

3.1.1.3. stosunkowo najmniej liczne rzeczowniki odczasownikowe powstałe w wyniku zachowania podstawy słotwórczej czasownika z jednoczesnymi częstymi zmianami w jej strukturze, np.: *зби́р (зби́рати)*, *дозві́л (дозво́лити)*, *ви́пуск (ви́пускати)*, *пере́гляд (пере́глядати)* i in.

3.1.2. Najliczniej reprezentowanym w badanej próbie rzeczownikom ustępują znacznie czasowniki (prawie 150 jednostek, np.: *збе́рігати, нала́штувати, оновлю́вати, заванта́жити* i in.), przymiotniki (około 80 jednostek, np.: *робочий, рукописний, додатковий, багатомовний, довідковий* i in.), imiesłowu (15 jednostek, np.: *нала́штований, введе́ний, клацну́вши* i in.) oraz przysłówki (14 jednostek, np.: *назад, далі, корисно* i in.)

3.2. Jak wspomniano wyżej, do grupy wyrazów rodzimych zaliczyć należy też wyrazy składające się po części z morfemów obcych (głównie łacińskich, greckich i angielskich), ponieważ powstały one już na gruncie języka ukraińskiego, przy udziale morfemów tego języka.

3.2.1. W badanej próbie najwięcej było przymiotników (około 100 jednostek), a afiksem dominującym był sufiks **-н-**, np.: *сервер-н-ий* ← *сервер* (ang. *server*); *програ́м-н-ий* ← *програ́м(а)* (gr. *programma*); *комп'ю́тер-н-ий* ← *комп'ю́тер* (ang. *computer* ← łac. *computare*); jako sporadyczną określić można obecność np. sufiksów **-ов-** czy **-ован-** (*текст-ов-ий* ← *текст* (łac. *textum*), *маркір-ован-ий* ← *маркер* (fr. *marqueur*) i in.).

3.2.2. Zbiór wyrazów rodzimych, w których skład wchodzi elementy obce, uzupełniają rzeczowniki (24 jednostki w większości z różnymi wariantami sufiksu **-нн(я)**, sporadycznie innymi, np.: *програ́мування* ← *програ́мува(ти)* (gr. *programma*), *коду́вання* ← *коду́ва(ти)* (fr. *code* ← łac. *codex*) czy *конфіде́нційність* ← *конфіде́нційн(ий)* (łac. *confidentia*) i in.), czasowniki (12 jednostek z sufiksem **-ува(ти)**, np.: *базу́вати* ← *баз(а)* (fr. *base* ← gr. *basis*), *копію́вати* ← *копі́я* (łac. *copia*), *коректу́вати* ← *корект(а)* (łac. *corectura*) i in.) i przysłówki (5 jednostek z sufiksem **-о**, np.: *непери́одично* ← *непери́одичн(ий)* (gr. *periodikos*), *автомати́чно* ← *автомати́чн(ий)* (gr. *automatos*) itp.).

Do oczywistych spostrzeżeń, które nasuwają się po choćby pobieżnym przeanalizowaniu ukraińskiego słownictwa komputerowego, jak również słownictwa w innych językach europejskich, należy stwierdzenie, iż wiele nazw z zakresu informatyki ma swoje odpowiedniki w różnych językach. Obecność internacjonalizmów w obrębie leksyki informatycznej jest zjawiskiem normalnym. Rzecz jasna ich źródeł należy doszukiwać się przede wszystkim w języku angielskim (*комп'ютер, принтер, смарт* i in.), w mniejszym stopniu zaś niemieckim (*шаблон, панель, пошта* i in.) czy francuskim (*режим, экран, ескіз* i in.). Ważne wydaje się również stwierdzenie, iż sporo z wymienionych jednostek leksykalnych, w takiej właśnie „czystej” postaci może mieć niewiele wspólnego z problematyką informatyczną. Sytuacja ulega zmianie w wypadku, gdy elementy te stają się częścią skupień imiennych czy werbalnych, tworząc tym samym termin informatyczny (np.: *розширення файла, завантажити операційну систему* i in.). Jest to jednakże materiał na odrębny artykuł.

3.3. Dość istotną kwestią (tu przechodzimy do kolejnego z omawianych typów słownictwa komputerowego czy informatycznego) jest problem zapożyczeń językowych. Nierozzerwalnie wiążą się z nią dwa zagadnienia: szlak „wędrowek” poszczególnych wyrazów oraz źródło, z którego pochodzą. Przejmowanie określonych wyrazów bądź ich elementów z języków obcych to proces, który przebiegać może w dwójnasób. Z jednej strony mamy do czynienia z prostym kontaktem zapożyczenia²¹, z drugiej zaś z zapożyczeniami powstałymi w wyniku kontaktu złożonego, a więc przy współuczestnictwie elementów pośrednich. Ukraińska leksyka informatyczna, jak i wiele innych rodzajów leksyki, pełna jest zapożyczeń i, jak w wielu innych przypadkach, częstokroć napotkać można liczne trudności, które wiążą się z ustaleniem drogi, jaką dany wyraz pokonał, by ostatecznie trafić na grunt języka ukraińskiego. Zagadnienie to jest na tyle obszerne, iż warto byłoby się nad nim zatrzymać dłużej przy okazji kolejnych publikacji, uwzględniając choćby, jakże ważny z punktu widzenia języka, wpływ języka rosyjskiego na zasoby leksykalne języka ukraińskiego.

3.3.1. Gros zapożyczeń w obrębie ukraińskiego słownictwa komputerowego stanowią rzeczowniki (ponad 300 jednostek), a wiele z nich (należy tu zauważyć, iż ich pochodzenie mimo wszystko jest względnie różnorodne) trafiło do języka ukraińskiego bądź to za pośrednictwem angielskiego, bądź bezpośrednio z niego.

Wśród wyrazów, które są bezpośrednimi zapożyczeniami z języka angielskiego odnaleźć można *файл* ← *file* ‘plik’, *смарт-тег* ← *smart tag* ‘znacznik’, *комп'ютер* ← *computer* ‘komputer’ czy *принтер* ← *printer* ‘drukarka’, a wyrazy typu *проксі-сервер* ← *proxy server* (*proxy* ← łac. *proximus*), *юнікод* ← *unicode* (łac. *unus*, fr. *code* ← łac. *codex*) czy *Інтернет* ← *Internet* (łac. *inter-*,

²¹ J. Fisiak, *Złożony kontakt językowy w procesie zapożyczania z języka angielskiego do polskiego*, „Język Polski” 1962, z. 4, s. 286.

ang. *net*) będące również zapożyczeniami z języka angielskiego, jak się wydaje zaliczyć można by do zapożyczeń pośrednich. Z uwagi na ich pochodzenie, afiksy i rdzenie zarówno łacińskie, jak i greckie niektóre z nich zaliczyć należy do grona neogrecyzmów czy neolatynizmów, np.: *компакт-диск* ← *compact disk* (*compact* ← łac. *compactus*, *disk* ← gr. *diskos*).

Przykładem na obecność zapożyczeń strukturalnych, a więc kalek i półkalek językowych są wszechobecne w świecie IT wyrazy typu *макрокоманда* ← ang. *macro command* czy *веб-сторінка, веб-вузол* ← ang. *website*.

Paradoksalnie tak nowoczesna dziedzina nauki jak informatyka operuje wieloma pojęciami, które swe pochodzenie wywodzą z języków klasycznych, a słownictwo komputerowe pełne jest zapożyczeń z greki i łaciny. Często zapożyczeniom towarzyszy również zmiana podstawowego znaczenia danego pojęcia, a zjawisko neologizacji semantycznej należy do częściej wykorzystywanych środków słowotwórczych. Z greki pochodzą pojęcia typu *схема* ← *schēma*, *програма* ← *programma*, *параметр* ← *parametrōn*, czy *система* ← *systema*, a z łaciny *функція* ← *funktio*, *клавіш* ← *clavis*, *адміністратор* ← *administro* czy *презентація* ← *praesentatio* i in.

3.3.2. Język angielski oraz języki klasyczne nie są jedynymi, które mają wpływ na ukuwanie ukraińskiego, i nie tylko, słownictwa informatycznego. Tak więc wśród ukraińskich pojęć informatycznych napotkać można nazwy z języka francuskiego, niemieckiego czy włoskiego, choć określenie szlaku, jaki „przebyły” one, zanim trafiły do języka ukraińskiego, czasem może być dość kłopotliwe. Z języka francuskiego wywodzą się pojęcia typu *формат* ← *format* ← łac. *forma*, *команда* ← *commande* ← łac. *commando* czy *версія* ← *version* ← łac. *versio*, z języka niemieckiego m.in. *панель* ← *Paneel*, *шрифт* ← *Schrift* (*schreiben*) czy *брандмауер* ← *Brandmauer*, a z języka włoskiego np.: *компанія* ← *compagnia* ← łac. *cum* i *panis* czy *нормал* ← *portale* ← łac. *porta*.

Zapożyczenia nie są jedynymi „obcymi” elementami w ukraińskich tekstach informatycznych. Prócz wszechobecnich nazw komend w języku angielskim (co raczej jest zrozumiałe, wzięwszy pod uwagę anglojęzycznych producentów programów czy nie do końca zukrainizowane ich fragmenty), np.: *виберіть команду* ***Close the Language bar***, *на панелі інструментів* ***Writing Pad***, *кнопка* ***Insert Drawing***, *прапорець* ***Add space after insertion*** у *зпynи* ***Recognition*** itp., zjawiskiem dość powszechnym jest również występowanie nazw komend w języku rosyjskim, co wynika głównie z faktu, iż ukraińskojęzyczny Windows XP oparty jest na rosyjskim tłumaczeniu jądra, podobnie jak programy użytkowe z rodziny Office, np.: *Выходной формат*, *Сохранение документа*, *Автоматически подключать при входе в систему*, *Применить*, *Просмотреть изображение документа* i in. Jak wspomniano wyżej, problem ten w zasadzie rozwiązany został w najnowszym ukraińskojęzycznym systemie operacyjnym Windows Vista, którego tłumaczenie oparto na oryginalnym anglojęzycznym jądrze systemu.

Zjawiskiem, o którym należy również wspomnieć przy okazji sygnalizowania problemów związanych z szeroko rozumianym językiem informatycznym, jest także kwestia aktywnych zabiegów słowotwórczych, tworzenia zupełnie nowych wyrazów czy odważnych modyfikacji już istniejących, np. *переустановлення, автофігури, кольороділення, користувацький, автозавантажуваний, земульований, відсканувати, відформатувати* itd. Zabiegi te, jak widać na podstawie przytoczonych przykładów, dotyczą przede wszystkim rzeczowników, czasowników, przymiotników i imiesłówów. Kwestią sporną pozostaje stwierdzenie ich poprawności i zgodności z normami języka ukraińskiego.

Podsumowując rezultaty analizy próbki informacyjnej składającej się z około 1200 jednostek leksykalnych reprezentujących wyrazy z zakresu terminologii informatycznej wyekscerpowanych z czterech rozdziałów plików pomocy programu MS Word 2003, należy zauważyć, iż prawie 2/3 z nich, tj. około 730 jednostek stanowiły wyrazy rdzennie ukraińskie, głównie rzeczowniki (ok. 500 jednostek), czasowniki (ok. 150 jednostek) i przymiotniki (ok. 50 jednostek), będące zarówno rezultatem neologizacji semantycznej, jak i wchodzące w skład związków wyrazowych, które jedynie w takiej postaci tworzą pojęcie informatyczne. Około 140 jednostek przyporządkować należy jako swego rodzaju hybrydy, zapożyczenia, które ulegając asymilacji na gruncie języka ukraińskiego, łączyły się z morfemami *stricte* ukraińskimi (głównie sufiksami), stanowiąc tym samym bazę do tworzenia nowych wyrazów (przede wszystkim przymiotników, ok. 100 jednostek). 1/4, tj. prawie 300 przykładów to zapożyczenia, zarówno te, które obecne były w języku ukraińskim od dziesiątków i setek lat (neogrecyzmy i neolatynizmy), stopniowo wykorzystywane w informatyce, wchodzące w skład związków wyrazowych wykorzystywanych w tej właśnie dziedzinie nauki, jak i te zupełnie nowe wpisujące się w ramy terminologii komputerowej z dnia na dzień.

Ukraińskie słownictwo informatyczne oraz ukraińska rzeczywistość technologii informatycznych są zjawiskami relatywnie młodymi, głównie ze względu na pewne opóźnienie rozwoju struktur wolnego rynku (przede wszystkim niewielką zamożność społeczeństwa ukraińskiego, a co za tym idzie stopień jego komputeryzacji), a także głębokie powiązania w sferze gospodarczej i terminologicznej z Federacją Rosyjską i językiem rosyjskim. Problemy oraz zjawiska sygnalizowane w niniejszym artykule są jedynie punktem wyjścia do głębszych badań i rozważań, a przytaczane przykłady, wyekscerpowane ze stosunkowo niewielkiego fragmentu tekstu, miały zwrócić uwagę na rodzaj i zakres badanych zjawisk. Przewaga ilościowa pośród analizowanych jednostek leksykalnych imiennych części mowy w przypadku terminologii nie jest niczym niezwykłym, jednakże struktura badanych wyrazów wydaje się niezmiernie ciekawa, sam temat zaś wart jest dalszych analiz i opracowań.

Computer science, Ukrainian IT reality, Ukrainian computer language

Summary

The article presents an outline of the history of computer science as well as the present state of computer technologies in Ukraine. The author has quoted the opinions of Ukrainian users of computers about Microsoft Vista system and its translation into the Ukrainian language. In the second part of the article, the focus is put on presenting the results of the analysis of nearly 1200 lexical items excerpted from the first four chapters of *MS Word* help files, including, among others, the issue of their origin.

Інформатика, український світ IT, українська комп'ютерна лексика

Резюме

У статті представлено короткий нарис з історії інформатики, а також теперішній стан інформаційних технологій в Україні; наведено думки українських користувачів комп'ютерів на тему системи Microsoft Vista та її перекладу на українську мову. У подальшому автор зосередився на тому, щоб представити результати аналізу майже 1200 лексичних одиниць виділених з чотирьох перших розділів довідки програми *MS Word*, описав між іншим походження деяких з них.